

КОСМОНІМИ ЯК ПОКАЗНИК ІДІОСТИЛЮ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ-ФАНТАСТІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Статтю присвячено аналізу власних назв, що функціонують у науково-фантастичних творах українських письменників-фантастів ХХ століття. Зроблено спробу схарактеризувати космофантастони́ми (власні назви космічних об'єктів) і їхній вплив на ідіостиль письменників. Увагу приділено розкриттю поняття «ідіостиль» і тому, яким чином космофантастони́ми є показником індивідуального стилю письменника, що раніше не ставало об'єктом дослідження науковців.

Ключові слова: літературна ономастика, фантастика, фантастони́м, космофантастони́м.

Зубар Л. С. Космонимы как показатель идиостиля украинских писателей-фантастов ХХ века. *Статья посвящена анализу имен собственных, которые функционируют в научно-фантастических произведениях украинских писателей-фантастов ХХ века. Сделана попытка охарактеризовать космофантастони́мы (собственные названия космических объектов) и их влияние на идиостиль писателей. Внимание уделено раскрытию понятия «идиостиль» и тому, каким образом космофантастони́мы являются показателем индивидуального стиля писателя, что ранее не было объектом исследования ученых.*

Ключевые слова: литературная ономастика, фантастика, фантастони́м, космофантастони́м.

Zubar L. S. Cosmonyms' as an indicator of the idiostyle of the Ukrainian science fiction writers of the XX century. *The article is devoted to the consideration of their own names, which are operating in the science-fiction novels of the Ukrainian science fiction writers of the XX century. An attempt was made to describe the cosmofantastonímy (own name space objects) and their influence on the individual styles' writers. Attention is paid to the disclosure of concepts indistyle and how cosmofantastonímy are a measure of the individual style of the writer, not previously a subject of research scientists.*

Keywords: literary onomastic, fiction, fantastonym, cosmofantastonym.

Протягом останніх десятиліть в Україні активізуються поетонімічні студії, присвячені вивченню насамперед власних особових назв та географічних найменувань, які побутують у художніх творах. Натомість інші класи пропріальних одиниць об'єктом дослідження ономастів стають досить рідко. Це стосується і з'ясування стилістично-виражальних можливостей онімів, які функціонують у науково-фантастичних творах. Зокрема, нами не зазначено жодної розвідки, у якій би аналізувалися, наприклад, космоніми як показник ідіостилу письменника. Відсутність таких наукових праць і зумовлює актуальність теми нашого дослідження.

В Україні основний внесок у розробку загальних принципів і методів дослідження поетонімів зробили Л.О. Белей, Л.В. Біла, Е.В. Боева, В.М. Галич, О.Б. Іванова, В.М. Калінкін, Ю.О. Карпенко, Л.І. Колоколова, Г.П. Лукаш, М.Р. Мельник, В.М. Михайлов, С.Г. Мисик, О.Ф. Немировська, Т.В. Немировська, Л.П. Петрова, О.О. Усова, І.В. Черновалюк, Т.В. Шотова-Ніколенко та інші ономасти. Важливим здобутком у сфері дослідження власних назв у науково-фантастичному тексті є робота О.Ю. Андрієнко, яка

описала особливості функціонування пропріальних одиниць у фантастичних творах російських письменників І. Єфремова і братів Стругацьких.

Засновниками науково-фантастичної літератури в Україні можна вважати В. Винниченка та Ю. Смолича. Сучасними представниками наукової фантастики є О. Авраменко, О. Бердник, В. Бережний, О. Тесленко та інші майстри художнього слова. На сьогодні їхня творчість стає основним джерелом, звідки науковці черпають інформацію про поетоніми, засвідчені у фантастичних творах.

Об'єктом розвідки є космічні власні назви, зафіксовані у фантастичних творах українських письменників-фантастів ХХ століття, які стають основою для формування їхнього ідіостилю.

У сучасній лінгвістиці на позначення сукупності характерних мовних рис творчості письменника вживаються такі терміни, як «ідіостиль», «ідіолект», «індивідуальний стиль». Ми будемо послуговуватися терміном «ідіостиль», особливістю вживання якого в сучасній лінгвістиці є те, що він тісно переплітається з такими поняттями, як «світобачення письменника», «мовна особистість», «мовна картина світу» (С.Я. Єрмоленко, Н.М. Сологуб, Л.О. Ставицька, А.К. Мойсієнко, Ю.М. Караулов та ін.) [9].

Існує значна кількість підходів до аналізу ідіостилю: семантико-стилістичний і функціонально-домінантний (В.В. Виноградов, Л.С. Західова та ін.), лінгво-поетичний (В.П. Григор'єв, Ю.Н. Караулов та ін.), системно-структурний (Ю.М. Лотман, О.І. Северська та ін.), діяльнісний (Н.С. Болотнова, А. Н. Васильєва, Л.Г. Бабенко, В.А. Салимовський та ін.) [7: 123].

Ідіостиль (індивідуальний стиль) – система змістовних і формальних лінгвістичних характеристик, наявних у творах окремого автора, що робить унікальним втілений у цих творах авторський спосіб мовного вираження [11].

Космонім (від гр. *kosmos* – ‘космос, всесвіт’ + онім; англ. *cosmonym*) – вид оніма, власна назва будь-якого об'єкта космічного простору – зірок, сузір'їв, галактик, планет, їх супутників, назви планетоїдів, астероїдів, комет, метеоритів і ін., напр.: *Вега, Венера, Юніпер* тощо [8: 110].

Для означення фантастичних назв у художньому тексті пропонуємо використовувати термін «фантастонім». Для кращого розуміння цього терміна звернімося до словника іншомовних слів, де знаходимо таке: **фантастика** (гр. *phantastike* – ‘той, що відноситься до уяви’) – 1) поняття, образи, створені уявою; вигадка; 2) літературний твір, у якому описуються нереальні, неіснуючі в дійсності події або явища; 3) щось видумане, нереальне, нездійсненне, вигадане [6: 170]; **фантастонім** – це система стилістичних особливостей, поетичних принципів і форм, властивих творчості того чи іншого письменника-фантаста. На позначення космічних власних назв у художніх творах будемо використовувати термін **космофантастонім**.

Розглянемо науково-фантастичні твори О. Авраменка («Жменя вічності», «Зруйновані зорі»), О. Бердника («Серце Всесвіту», «Стріла часу»), В. Бережного («Космічний Гольфстрім») та О. Тесленка («Дьондюранг», «Діти Ніколіана», «Корида» та «Викривлений простір»).

Відсутність у жанрі наукової фантастики власних назв географічних об'єктів Землі є особливою рисою фантастичних творів, і це закономірно, оскільки дія в таких творах дуже часто відбувається за межами нашої планети, тобто в космосі. Серед тих топофантастонімів, які все ж трапляються в аналізованих текстах, виокремлюють і реальні найменування, на кшталт: *Самі стане конституційним монархом **Королівства Індія*** [О. А.], і вигадані, причому не завжди можна встановити їх планетну належність, а значить — і стверджувати, що вони насправді топоніми (як-от: *Через кілька хвилин прозорий електромобіль, минувши розкішні сади **Космограда**, вирвався на бетонвану автостраду* [О. Б.]; *Повіки в Сіагуру склепилися, гудіння в голові стихло, натомість учений почув шум прибою і ніби побачив **Сахарське море*** [В. Б.]), а не космопоніми (наприклад: *Паталіпутра була федеральною столицею, політичним та адміністративним центром Магаварші* [О. А.]; *Високі будівлі в **Ціно-бер** потріскалися, жителі поспішно залишали їх* [О. Б.]). Саме тому ми характеризуємо топо- і космопофантастоніми одночасно.

Серед терофантастонімів переважають **ойкофантастоніми** (номінації поселень, здебільшого міського типу — **астіфантастоніми**: *У передмісті, в **Отрадницьку**...; Це ж, зрештою, не **Сонцевськ**; Через три роки перевели в **Ніколайбурґ*** [О. А.]; *поселив її разом з малюком у місті **Білозера**; ...Довкола міста **Онто**...* [О. Т.], рідше сільського — **комофантастоніми**: *На берегах широкої річки, там, де в сиву давнину було селище **Тимчасове**, тепер красується найбільше гантелянське місто* [В. Б.]; *...він утік з дому, залишивши вже немолодих батьків у містечку **Тошин**...* [О. Т.].

Менш продуктивними є **сувєренофантастоніми** (номінації країн: ... ***Вілія** зазнала нападу чужинських військ і після тривалих та кровопролитних боїв була окупована; Лише в системі Бай-Сін, де розташована **Країна Хань**, виникли серйозні проблеми* [О. А.]), **агоро- і годофантастоніми** (найменування вулиць і площ: ... *Ваш будинок на **Авеню-дез-Етуаль**; **Бозе-драйв**, сто вісімнадцять...; До площі **Джавантарі**...; Ми вже проминули **Круглу площу**; ... І прогулятися по **Площі Зорі*** [О. А.]; ... *живе за адресою: **Фібупі**, 16...; Хіба що вулицю **Соло*** [О. Т.]), **гідротериторіофантастоніми**, такі як **інсуло- й архіпелагофантастоніми** (власні назви островів та архіпелагів: ... *вона була родом з **Полуденних островів*** [О. А.]; *Велетенський апарат, гримлячи могутніми вибухами, помчав прямо на архіпелаг **Ма-ото*** [О. Б.]).

Ще раз підкреслимо той факт, що космопофантастоніми часто асоціюються із топофантастонімами.

Космос, як уже зазначалося, часто є місцем подій, про які розповідається в науково-фантастичних творах, тому наявність у них значної кількості космофантастонімів, безумовно, є характерною особливістю цього жанру літературної творчості. У творах згаданих письменників фіксуються й реальні номінації (*На відстані одного звичайного стрибка від нас знаходилися зоря **Бета Центавра*** [О. А.]; *Майже на всіх планетах системи Цон-і (**Сонця**) побувала ракета з моїм екіпажем* [О. Б.]), і вигадані (*У відповідь габбари спробували закидати термоядерними бомбами планету **Мельпомену** в системі **Рігеля*** [О. А.]; *Була вибрана для переселення ваша зірка, яка зветься **Томаа***, тобто

Велика Надія [О. Б.]; ...внесла в цей Всесвіт гравітаційна течія *Космічного Гольфстріму* [В. Б.]; ...все буде так, як колись на *Діраузі*...; ...дія практично не вивченого, блукаючого поля «*Циклон*» [О. Т.].

Серед космоорбітонімів варто виокремити найменування сукупностей космічних об'єктів, а також зірок, планет та їх супутників – **галактико-** (– Система *Барнарда* належить глісарам, – прокоментувала *Рашель*; Коли люди вперше прибули в систему *Бетельгейзе*...; – А ви впевнені, що до нашого прибуття флот ще залишиться в системі *Псі Козерога*?; Згідно з даними комп'ютера цей канал вів із системи *М'буто*...; ...система *Джейхани*, яку атакував флот альвів...; Боюсь, у системі *Хейни* на нас чекає палкий прийом...; ...в системі *Суомі*; ...що сполучався з системою *Гамми Індри*...; ...шлях до системи *ПП-94* я керував кораблем... [О. А.]), **астро-** (*Найближча до нас зоря, Адіті, розташована менше ніж в одному світловому місяці; Прорив у локальний простір зорі Хорс*...; *Корабель летів через Дзету Дезаки*...; ...обрамлений сліпучою короною, яскраво сяяв *Агні* – сонце *Магаварші*...; Наприклад, *Епсілон Ерідана, Тау Кита*...; Улокальному просторі *Зорі Барнарда*...; ...скажімо, *Зоря Ролана*... [О. А.]; *Наша планета Наа* кружляла навколо зірки *Ла*...; *Великий Покровитель* сидів за край океану, кидаючи на хвилі фіолетово-багряну доріжку [О. Б.]), **плането-** (*До таких резервацій належала й планета Магаварша*; – *Я з планети Терр-де-Голль*; – *По-вашому, це Терра-Галлія*; відправлені на копальні планети *Уранії-5, Поляріс*, як і Земля, тепер належить габбарам...; *Габбаріс* – планета-прародителька всіх габбарів...; ...вдалося прорватися до *Мельмака*...; місцем майбутньої операції буде планета *Новоросія* [О. А.]; *Ми вилетіли з Осаяної*; ...науково-дослідний політ на *Гро-очу* – вашу планету; *Ви почуєте про страшну трагедію планети Та-іні*...; *Наша планета Наа*... [О. Б.]; ...одразу ж і охрестили: *Гантеля* [В. Б.]; *тато привіз із Центурії*; на планеті *Едіна (Дюлії)*...; *Зірку назвали сонцем Едіна*, а планету – планетою *Едіна*; Після того випадку на дикій планеті *Ір*...; ...траєкторія нашої чергової експедиції проходитьиме через *Гарію*... [О. Т.]) і **сателітофантастони́ми** (*Перший космічний караван в складі п'ятдесяти кораблів вилетить на супутник планети Льо Рра*; *Радари з супутника «Америка-4» прокладатимуть для тебе радіокурс* [О. Б.]).

Із-поміж прагмафантастони́мів у науково-фантастичних творах найбільш часто фіксуються **порейофантастони́ми**, зокрема – номінації космічних кораблів: *Шатл MS 5826* викликає крейсер «*Зоря Свободи*»; *Крейсер «Тунгус»*, адмірал...; командир десантного крейсера «*Калісто*»...; Підбито корвет «*Дербент*» [О. А.]; *Чергова ракета «Космоград-Місяць»* готова до старту; *На його корпусі, поряд із старим написом «Вітчизна»* сяяла золотими буквами подвійна назва – мовою Землі і мовою *Наа* – «*Стріла Часу*»; *стартувала атомна космічна ракета з романтичною назвою «Лілея»*; новий іонний корабель «*Блискавиця*»; *Приліт космольота «Америка»* [О. Б.]; *Капітан «Вікінга»* сидів у кріслі; *Інженери-механіки перевіряли «Гондолу»*; ...дослідницький корабель «*Орбіс*» [В. Б.]; *Ось гравітограми, зроблені з борту «Роляра»*; *Транспортний корабель «Медіна»*... [О. Т.]; – *Ти був командиром «Церери»*. Окрім того, зафіксовано назви гелікомобілів, які використовуються для звичного пересування в населених пунктах, наприклад: *Сандро Новак повільно простував до свого Оранжа*...; – *Але знай, що я, і Чорний Тор, і решта машин*... [О. Т.].

Приклади згаданих космофантастонімів яскраво відбивають ідіостиль кожного з авторів, широту їхнього мислення й уяви. Щодо О. Авраменка, то назви запропонованих об'єктів у своїх творах він переважно вигадує за допомогою оригінальних вербальних конструкцій, і такі номінації не відірвані від основного змісту твору, а є своєрідним відображенням подій, що відбуваються в ньому.

О. Бердник використовує різні побудови для створення фантастичності у контексті: це не обов'язково неймовірні, космічні власні назви, вони часто є реальними, однак фіксуються в незвичних, вигаданих обставинах.

Відзначимо, що для В. Бережного не є характерним використання великої кількості космонімів, проте, як і решта фантастів, він також уживає у текстах певну їх кількість для підкреслення фантастичності ситуацій.

Для О. Тесленка типовим є вживання великої кількості вигаданих власних назв, зокрема й космонімів, які автор творить не відірвано від загального змісту, а навпаки, для його підкріплення.

Проблема дослідження індивідуального стилю тісно пов'язана із проблемою мовної картини світу в цілому та проблемою мовної особистості письменника зокрема.

Дослідження космонімів як мовного аспекту ідіостилу кожного із запропонованих письменників дає можливість побачити всю глибину неповторності авторської індивідуальності, представлені у вербально-естетичній картині світу, оцінити їх внесок у творення особливостей науково-фантастичних творів.

У процесі створення художнього тексту, а особливо фантастичного (дійсність-письменник-образ-текст-читач), його поверхнева структура має співвідноситися з глибинною структурою. Поверхневий рівень тексту, тобто його мовне оформлення, цілком підпорядкований цілісній єдності тексту, проте слід пам'ятати, що мовна форма також є актуалізатором глибинної структури.

Використання різноманітних космонімів (космофантастонімів) у фантастичних творах сприяє розкриттю індивідуально авторського світобачення митця. Для письменників-фантастів вербальний спосіб відображення дійсності відзначається оригінальністю, адже у їхніх творах відтворено вигадану дійсність, що є показником світовідчуття автора, його ціннісних орієнтирів.

Кожен із авторів, зокрема О. Авраменко, О. Бердник, В. Бережний, О. Тесленко, у своїх творах використовують космофантастони́ми, що є характерною ознакою стилістики фантастичного жанру.

Подальші перспективи дослідження пов'язані із деталізацією авторського світобачення письменника-фантаста.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Авраменко О.** Жменя вічності: роман / О. Авраменко, В. Авраменко. – К. : Джерела-М, 2004. – 288 с.
2. **Авраменко О.** Зруйновані зорі: роман / О. Авраменко, В. Авраменко. – К. : Зелений Пес, 2007. – 352 с.
3. **Бердник О. П.** Стріла часу / О. П. Бердник. – К. : Молодь, 1960. – 280 с.
4. **Бердник О. П.** Серце Всесвіту / О. П. Бердник. –

К.: Радянський письменник, 1962. – 256 с. 5. **Бережний В. П.** Космічний Гольфстрім / В. П. Бережний. – К.: Радянський письменник, 1980. – 224 с. 6. **Словник** іншомовних слів / М. П. Коломієць, Л. В. Молдова. – К.: Освіта, 1998. – 190 с. 7. **Болотнова Н. С.** Коммуникативная стилистика художественного текста: лексическая структура и идиостиль / Н. С. Болотнова, И. И. Бабенко, А. А. Васильева. – Томск, 2001. – 331 с. 8. **Словник** української ономастичної термінології / уклали Д. Г. Бучко, Н. В. Ткачова. – Х.: Ранок-НТ, 2012. – 256 с. 9. **Переломова О. С.** Ідіостиль Валерія Шевчука: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова / О. С. Переломова. – К., 2002. – 19 с. 10. **Тесленко О. К.** Дьондюранг: наук.-фантаст. оповідання та повісті / О. К. Тесленко. – К.: Веселка. 1987. – 246 с. 11. **Энциклопедия** Кругосвет. Универсальная научно-популярная онлайн-энциклопедия.

Список умовних скорочень

- О. А. – Олег Авраменко
- О. Б. – Олесь Бердник
- В. Б. – Василь Бережний
- О. Т. – Олександр Тесленко